

UOT: 338.43: 338.439; JEL: L66; Q18; F52

Türkan Hamlet qızı NƏBİYEVA
Bakı Dövlət Universitetinin “Dünya
iqtisadiyyatı” kafedrasının doktorantı
E-mail: tnabiyeva23@gmail.com

BEYNƏLXALQ MALİYYƏ BAZARLARININ QLOBALLAŞMASI PROSESLƏRİNİN TƏHLİLİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – beynəlxalq maliyyə bazarlarının qloballaşması proseslərinin təhlili və ümumiləşdirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – əsas etibarilə təhlil, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından ibarətdir. Eyni zamanda, baxılan problemlərə dair müxtəlif tədqiqatçıların elmi yanaşmalarından da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – müasir dövrdə beynəlxalq maliyyə bazarlarının qloballaşması proseslərinin təkmilləşdirilməsi üzrə daha səmərəli mexanizmlərin hazırlanması ilə bilavasitə əlaqəlidir.

Tədqiqatın nəticələri – global transformasiyalar şəraitində beynəlxalq maliyyə bazarlarının qloballaşması proseslərinə dair daha məzmunlu və adevkat elmi-praktiki yanaşmaların formalaşdırılması və maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin verilməsi ilə bağlıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi-ilk növbədə beynəlxalq maliyyə bazarlarının globallaşması proseslərinə müasir dövrün prizmasından yanaşmanın vacibliyinin əsalandırılması və daha adevkat elmi-praktiki baxışların formalaşdırılmasıdır. Qlobal təsirlərin artdığı bir dövrdə beynəlxalq maliyyə bazarlarının mövcud mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi proseslərinin sürətləndirilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır. Yeni çağırışlar nəzərə alınmaqla iqtisadiyyatın inkişafında maliyyə bazarlarının rolunun artırılmasına dair tövsiyələr verilmiş və təkliflər hazırlanmışdır.

Açar sözlər: *beynəlxalq maliyyə bazarları, qloballaşma, qloballaşma prosesləri, qloballaşmanın təsiri, maliyyə bazarlarının qloballaşması, maliyyə bazarlarının xüsusiyyətləri, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi prioritetləri.*

Giriş

Müasir dövrdə global səviyyədə baş verən proseslər iqtisadi sistemə baxışları tamamilə dəyişir, bizi baş verənləri yenidən qiymətləndirməyə məcbur edir və qloballaşmanın əhəmiyyətli dərəcədə təsirinə məruz qalan dünya iqtisadiyyatının arxitekturasının transformasiyasına gətirib çıxarır. Qloballaşma prosesi çoxşaxəli bir hadisədir ki, bu da əmtəə, kapital və xidmətlər üçün vahid global bazarın formalaşmasına meyillərin artmasında, ayrı-ayrı dövlətlərin qarşılıqlı əlaqələrinin və asılılığının gücləndirilməsində, iqtisadi yaxınlaşmasında və birləşməsində özünü göstərir. “Qloballaşma”nın vahid, hamı tərəfindən qəbul edilmiş anlayışı yoxdur və yəqin ki, mövcud ola da bilməz. Qloballaşma təkcə nəticə deyil, həm də dünya iqtisadiyyatının və beynəlxalq maliyyə sisteminin formalaşması mexanizmidir. Qloballaşma insan fəaliyyətinin bütün sahələrini, o cümlədən ərzaq, hərbi-texniki, ictimai-siyasi, ətraf mühitlə münasibətləri və digər sahələri əhatə etmişdir. Lakin o, ən dolğun şəkildə iqtisadi münasibətlər sferasında təzahür edir və öz ifadəsini iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq ayrı-ayrı ölkələrin, regionların və bütövlükdə dünya iqtisadiyyatının tərkib hissəsinə çevrilməsində tapır. Qloballaşma nəticəsində nağd pul axını məhsuldarlığı yüksək və xərclərin aşağı olduğu bazara gedir. Lakin qloballaşmanın mənfi cəhətləri də var.

Ölkələr arasında beynəlxalq ticarətin həcmnin və beynəlxalq kapitalın fəal hərəkətinin əhəmiyyətli dərəcədə artması, ETT-nin intensiv inkişafı global maliyyə bazarının və beynəlxalq maliyyə inteqrasiyasının inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələ yaranmışdır. Bu dəyişikliklər bizə

hazırda şahidi olduğumuz dünya iqtisadi mühitinin formalaşmasında yeni mərhələnin başlanmasından danışmağa imkan verir. XX əsrin ikinci yarısından etibarən dərinləşən qlobal proseslər dünya iqtisadi birliyinin davamlı mövcudluğu və inkişafı baxımından böyük önəm daşıyır. Dövlətlər arasında gedən inteqrasiya prosesləri müasir dünya iqtisadiyyatının obyektiv əlamətinə çevrilir. Eyni zamanda, indiki mərhələdə məhz bu proseslərin ən dinamik şəkildə inkişaf edən maliyyə komponenti maliyyə qloballaşması adlanır ki, bu da əsasən bütün dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Bu gün maliyyə qloballaşması ölkələr arasında maliyyə əlaqələrinin dərinləşməsi, qiymətlərin və investisiya axınının liberallaşdırılması, qlobal transmilli maliyyə qruplarının yaradılmasının nəticəsi olan beynəlmilləşmə baxımından ən mürəkkəb və qabaqcıl proseslərdən biridir.

Beynəlxalq maliyyə bazarlarının qloballaşması proseslərinin xüsusiyyətləri və səmtləri

Beynəlxalq iqtisadiyyatda müvafiq tendensiyalar maliyyə fəaliyyətində əsaslı dəyişikliklərə, inteqrasiya əlaqələrinin yeni formalarının yaranmasına şərait yaradır, külli miqdarda maliyyə resurslarına nəzarət etməyə və inkişaf istiqamətlərini müəyyən etməyə qadir olan güclü beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının yaranmasına səbəb olur. Ayırı-ayrı maliyyə təşkilatlarının və bütövlükdə ölkələrin beynəlxalq maliyyə sisteminə inteqrasiyasının əsas amili dünya iqtisadiyyatının qloballaşması oldu ki, bu da təsərrüfat subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətə xidmət göstərməsinə yeni ehtiyacın formalaşmasına şərait yaratdı.

Beynəlxalq maliyyə bazarlarının (BMB) qloballaşması dünya iqtisadiyyatının inkişafı nəticəsində XX əsrin ortalarında başlayan prosesdir. BMB-lərin qloballaşmasının əsas məqsədlərindən biri kapitalın dünyanın istənilən nöqtəsinə, istənilən ölkənin iqtisadiyyatına sərbəst hərəkətini təmin etmək, minimal xərclə və maksimum mənfəətlə investisiyaların səmərəliliyini artırmaqdır. BMB-lərin qloballaşmasından danışarkən qeyd etmək olar ki, bu, ən effektiv biznes qərarlarına təsir edir.

BMB-lərin qloballaşmasının səciyyəvi xüsusiyyəti yeni maliyyə alətlərinin məkan və zamanla qarşılıqlı əlaqəsidir. Ən böyük BMB-lər Nyu-York, London və Tokioda yerləşir. BMB-lərin qloballaşması bütün dünyada daha davamlı rəqabət qabiliyyətini təmin etmək məqsədilə maliyyə xidmətlərinin və institutlarının mərkəzləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Klassik bazarlardakı innovativ texnologiyalara sahib olan oyunçular getdikcə artan rəqabət mühitində oyun üçün əsas qaydaları müəyyənləşdirirlər. Beləliklə, maliyyə xidmətləri üçün yeni alternativ bazarlar yaradan şirkətlər rəqabət mübarizəsində qalib gəlir [3, s.76].

Müasir maliyyə bazarının mühüm xüsusiyyəti onun sürətli və keyfiyyətə inkişafıdır: qlobal miqyasda kredit kapitalının yenidən bölüşdürülməsi və təkrar istehsalı üçün yeni bazar mexanizmlərinin yaradılması, o cümlədən mürəkkəb innovativ maliyyə alətlərinin yaradılması; borcalanların regional, ölkə və sektorlar üzrə diversifikasiyasının gücləndirilməsi; investor-kreditorların coğrafiyasının genişləndirilməsi; investisiyaların maliyyələşdirilməsi üçün yeni imkanların yaranması. Maliyyə qloballaşmasının inkişafı qeyri-bərabər iqtisadi inkişaf və maliyyə resurslarının bölüşdürülməsi ilə stimullaşdırılır. Maliyyə qloballaşması həm aydın müsbət cəhətləri, həm də kifayət qədər ciddi mənfi cəhətləri özündə birləşdirən mürəkkəb və mübahisəli prosesdir.

Bir tərəfdən, müasir dünya iqtisadiyyatının fəal inteqrasiyası şəraitində ayırı-ayrı ölkələrin qlobal maliyyə resurslarına çıxışı üçün geniş imkanlar mövcuddur, eyni zamanda, kapitalın nəzarətsiz ölkələrarası hərəkəti ilə bağlı bəzi narahatlıqlar yaranır. Hələ 1990-cı illərin ortalarına qədər xarici tədqiqatçılar belə hesab edirdilər ki, yalnız inkişaf etməkdə olan və ya keçid iqtisadiyyatına malik, bazar şəraitinə uyğunlaşan və kapital çatışmazlığından əziyyət çəkən ölkələr qlobal maliyyə axınlarının mənfi təsirinə məruz qalır, lakin qlobal maliyyə böhranları son illər bu məsələdə müəyyənləşdirilmiş mövqelərə yenidən baxılması üçün başlanğıc nöqtəsi oldu [8, s.143]. Maliyyə bazarlarına xidmət göstərmək üçün mübadilə və müasir kommunikasiya sistemlərini birləşdirən müvafiq infrastruktur yaradılmalıdır.

Maliyyə bazarlarının qloballaşması innovasiyaların inkişafı üçün rəqabət mühitini təmin edir, əməliyyat xərclərini azaldır və investorların investisiya qərarlarının optimallaşdırılmasına töhfə

verir. Qlobal iqtisadiyyatda kapitalın sərbəst hərəkəti maliyyə institutlarına borc alma, borc vermək, investisiya qoymaq və maliyyə xidmətləri göstərmək funksiyalarını yerinə yetirmək üçün aparıcı maliyyə mərkəzlərində öz bölmələrini qurmağa imkan verir. Maliyyə institutları maliyyə bazarlarının qloballaşmasına innovasiyaların tətbiqi proseslərində əsas rol oynayır, çünki innovasiya onların rəqabət mübarizəsinin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Müasir qloballaşmanın mühüm xüsusiyyəti kredit kapitalının yenidən bölüşdürülməsi və təkrar istehsalı üçün prinsiplial olaraq yeni bazar mexanizmlərinin yaradılmasıdır ki, bu da yeni mürəkkəb alətlərin meydana çıxması, borcalanların regional, ölkə və sektorlararası diversifikasiyasının güclənməsi, kredit kapitalının artımı ilə özünü göstərir.

Maliyyə qloballaşması şəraitində xarici kapitalın cəlb edilməsi imkanlarının genişlənməsi milli əmanətlərin çatışmazlığını kompensasiya etməyə və bununla da həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatında milli məhsulun və məşğulluğun artımını təmin etməyə imkan verir [10, s. 26]. Maliyyə qloballaşması innovativ texnologiyalar əsasında BMB-nin beynəlmilləşməsinin keyfiyyət baxımından yeni mərhələsi olan iqtisadi qloballaşmanın daha dinamik altsisteminin bünövrəsi, özəyi və tərkib hissəsi kimi çıxış etməklə bərabər, iqtisadi inkişafın əsas amili kimi özünü büruzə verir.

Maliyyə qloballaşması nəticəsində ölkələrin maliyyə sektorları arasında əlaqələrin və inteqrasiyanın gücləndirilməsi, beynəlxalq bankların inkişafı, yeni maliyyə alətlərinin və məhsullarının hazırlanması, daxili maliyyə bazarlarının yenidən təşkili, kapital və maliyyə texnologiyalarının qarşılıqlı yayılması və s. baş verir. Müxtəlif ölkələrin maliyyə sistemlərinin daha çox qarşılıqlı asılılığı və inteqrasiyası bu proseslərin bariz nəticəsidir ki, bu da valyuta, investisiya və kredit axınlarını özündə birləşdirən hazırkı beynəlxalq maliyyə sistemini yaradır. Onun təkamülü ardıcıl olaraq beynəlxalq maliyyə fəaliyyətinin müxtəlif tarixi modellərini əks etdirir [2, s. 26].

Müasir mərhələdə BMB-lərin inkişafının aşağıdakı əsas tendensiyalarını ayırd etmək olar: 1) bazarın bütün sahələrinin dinamik inkişafı ilə müşayiət olunan beynəlmilləşmə və qloballaşma; 2) transmilli korporasiyalar və banklar, qlobal maliyyə təşkilatları, habelə ayrı-ayrı ölkələr və ölkə qrupları arasında artan beynəlxalq rəqabət; 3) transsərhəd maliyyə axınlarının mobilliyinin artmasına və bazarın bütün struktur sektorlarının qarşılıqlı asılılığına səbəb olan inteqrasiya; 4) informasiya sistemlərinin və elektron rabitə vasitələrinin sürətli inkişafı və s. [9, s.126]. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin yüksəlişi BMB-lərin getdikcə artan inkişafını stimullaşdırır, bunun nəticəsində investisiyaların hərəkətliliyi əhəmiyyətli dərəcədə artır və müxtəlif ölkələrin sərbəst maliyyə resurslarından istifadə etməyə imkan verir. Son illərdə investisiya prosesində BMB-lərin rolunun artması müşahidə olunur, onun rolu həm də yığımlarda və inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatları arasında yenidən bölüşdürülməsində artır. Kapitalın korrelyasiya və bölgüsü dərəcəsi bazar institutlarının inkişaf dərəcəsindən və bütövlükdə maliyyə bazarının milli modelindən asılıdır.

Sonuncu amilə gəlicə, biz dünya təcrübəsində ən çox yayılmış ingilis-amerikan və kontinental modelləri ayıra bilirik. Birincisi, təkrar bazarın yüksək inkişafı ilə qiymətli kağızların açıq şəkildə yerləşdirilməsini nəzərdə tutur. Eyni zamanda, bu bazarın həcmi kontinental Avropada təkrar bazarın həcmindən xeyli böyükdür. Bu tip modelə ABŞ və Böyük Britaniya daxildir. Kontinental model kontekstində əsas maliyyə mənbəyi bank kreditidir, odur ki, banklar maliyyə institutları kimi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üçün maliyyə resurslarının əsas təminatçılarıdır. Bu, maliyyə bazarının (birjanın) digər seqmentlərinin olmaması və ya inkişaf etməməsi demək deyil, onlar bank kreditləşməsinə tamamlayır. İkincisi, az sayda səhmdarlarla birlikdə kapitalın yüksək konsentrasiyasını xarakterizə edir ki, Almaniya və Yaponiya bu tip modelə aiddir.

BMB-lərin inkişafına qlobal maliyyə mühiti təsir edir. Qlobal maliyyə mühiti dedikdə, BMB-lərin inkişafına, maliyyə şirkətlərinin, bankların və investorların qərarlarına təsir edən regional və qlobal şərtlər nəzərdə tutulur. Beynəlxalq maliyyə sistemləri, dünya ölkələrinin və regionlarının inkişaf modelləri təkmilləşdikcə, ayrı-ayrı ölkələrin tədiyyə balansı artdıqca, qlobal maliyyə mühitində önəmli dəyişikliklər baş verir [1, s.38]. Son onilliklərdə qlobal mühit və iqtisadi struktur əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Müasir dövrdə BMB-lər getdikcə bank kreditlərindən

daha çox qiymətli kağızlara üstünlük verir. Odur ki, iqtisadi artımı təmin edən bazar növü kimi qiymətli kağızlar bazarının əhəmiyyəti artır. Səhmlər və istiqrazlar əsas fondların yenilənməsi və istehsalın genişləndirilməsi məqsədilə əsas kapital mənbəyinə çevrilir. Bankın təqdim etdiyi kredit məhsulu pul vəsaitlərinin hərəkətini sabitləşdirmək üçün köməkçi mexanizmə çevrilir.

Eyni zamanda, dövriyyədə olan maliyyə alətlərinin strukturu da dəyişir. Maliyyə alətləri vasitəsilə bazar real sektor alətlərinə dəstək olur. Bunlar korporativ qiymətli kağızlar, maliyyə alətləri və onlardan törəmələrdir. Hökumətlər və şirkətlər dövlət kreditlərinə getdikcə daha az müraciət edirlər. Bu fakt BMB-lərin kapitallaşmasının dəfələrlə artması ilə təsdiqlənir. *Müasir beynəlxalq qiymətli kağızlar bazarının spesifik xüsusiyyətləri bunlardır*: müasir İKT-dən istifadə əsasında birja əməliyyatlarının sürətinin əhəmiyyətli dərəcədə artması; böyük məbləğlər bir bazardan digərinə saniyələr ərzində köçürüldükdə dövriyyədə artım; sekuritizasiya – artan kapital kütləsinin qiymətli kağızlar formasına çevrilməsi tendensiyası və fond bazarının qlobal xarakteri. Əgər İkinci Dünya müharibəsinə qədər qiymətli kağızlar bazarı inkişaf etmiş Avropa və Şimali Amerika ölkələrini əhatə edirdisə, indi demək olar ki, bütün dünya ölkələri bu bazarda iştirak edir. Birjada NASDAQ və ya SEAQS kimi birja ticarət sistemləri peyda oldu ki, onlar beynəlxalq qiymətli kağızlar bazarında ən çox əməliyyatlara xidmət edir [6, s. 60].

Beynəlxalq valyuta bazarı əməliyyatların həcminə görə maliyyə bazarının digər seqmentləri arasında liderlik edir və son onilliklərdə dinamik inkişaf edir. Qloballaşma şəraitində valyuta bazarında əməliyyatların strukturuna və həcminə əhəmiyyətli təsir göstərən amilləri qeyd edək: 1. Beynəlxalq ticarətin və ölkələr arasında kapitalın hərəkətiliyinin artması və 2. İKT-nin inkişafı. Bu iki amil bir-biri ilə bağlıdır, çünki 60-80-ci illərdə inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən valyuta tənzimlənməsi liberallaşdırılmışdır. XX əsrdə kapitalın hərəkətinə xidmət üzrə əməliyyatların həcmi artması beynəlxalq valyuta bazarında texnoloji yenidən təchizat üçün şərait yaratmışdır.

Valyuta bazarında texnoloji yenidən təchizatın birinci mərhələsini elektron diling sistemlərinin tətbiqi adlandırmaq olar ki, bu da bu sistemə çıxışı olan banklara onları maraqlandıran valyutaların alqı-satqısı üçün kotirovkaları görmək imkanı verdi. Beynəlxalq valyuta bazarında əməliyyatların texnoloji təminatının inkişafının növbəti mərhələsi bir çox kiçik və orta banklara aparıcı diler bankların vasitəçiliyinə müraciət etmədən birbaşa valyuta əməliyyatlarını reallaşdırmağa imkan verən elektron broker sistemlərinin istifadəsi olmuşdur. Broker və diler elektron sistemləri gecəgündüz fəaliyyət göstərən qlobal banklararası valyuta bazarının fəaliyyətinin əsasına çevrilib. Müasir texnologiyaların tətbiqi beynəlxalq valyuta bazarında rəqabətin səviyyəsini yüksəltmiş və banklararası və müştəri seqmentlərinə yekun bölünmə kontekstində onun strukturunun konsolidasiyasına səbəb olmuşdur. Beləliklə, beynəlxalq valyuta bazarı bir sıra fərqli xüsusiyyətlərə malik olan maliyyə bazarının çox unikal seqmentinə çevrilmişdir: Maliyyə qloballaşması çərçivəsində valyuta bazarında da dəyişikliklər baş verir.

Son illərdə beynəlxalq valyuta bazarının inkişafının əsas tendensiyalarını ən aydın və bütöv şəkildə əks etdirən bir neçə əsas məqamı qeyd edək: 1) beynəlxalq valyuta bazarında aktivliyin nəzərəcarpacaq dərəcədə artması tendensiyası müşahidə olunur və əsas ticarət əməliyyatlarının hansı valyutalarla aparıldığı göz qabağındadır. Beynəlxalq valyuta bazarında əksər əməliyyatlar ABŞ dolları, avro, yapon iyeni və ingilis funt sterlinqi ilə aparılır. Amma bununla yanaşı, ABŞ dollarının ümumi dövriyyədə payının tədricən azalması müşahidə olunur və 2) ən çox satılan valyuta hələ də avro və dollardır ki, bu ikili valyuta alətinin payı beynəlxalq valyuta bazarında ümumi gündəlik dövriyyənin əsas hissəsini təşkil edir.

Beləliklə, təqdim olunan məlumatlara əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, son illər maliyyə dünyasında baş vermiş əhəmiyyətli dalğalanmalara baxmayaraq, beynəlxalq valyuta bazarı kifayət qədər sabitlik nümayiş etdirmiş və beynəlxalq pul-maliyyə sistemi üçün yüksək önəm daşımışdır. Hər il beynəlxalq valyuta bazarı getdikcə çoxqütblü olur, çünki valyuta ticarəti təkcə bank strukturlarının səlahiyyətinə çevrilir. Beynəlxalq kredit bazarına gəlincə, bu da BMB-lərin mühüm seqmentidir. O, ssuda kapitalının, yəni borc alan ölkələrlə kreditor ölkələr arasında qaytarılma, ödəniş və təxirəsalınmazlıq şərtləri ilə kreditin hərəkətini reallaşdırır.

Müasir şəraitdə beynəlxalq maliyyə bazarlarının qloballaşma tendensiyaları və təkmilləşdirici tədbirlərin görülməsi istiqamətləri

Qeyd edək ki, müasir iqtisadiyyatda beynəlxalq kredit bazarı bir sıra davamlı inkişaf tendensiyalarına malikdir: Birincisi, iri bankların çoxsaylı qəbulu və birləşmələri, habelə beynəlxalq kredit bazarının tənzimlənməsinin yeni sisteminin işlənilib hazırlanması cəhdləri ilə əlaqədar olaraq, beynəlxalq kredit bazarının yeni dördqatlı strukturu formalaşmışdır; İkincisi, beynəlxalq kredit bazarının iştirakçıları olan bütün transmilli banklar əhəmiyyətli depozit və kredit əməliyyatları ilə yanaşı, səhm, investisiya, valyuta və sığorta əməliyyatlarını da fəal şəkildə artırır. Yüksək texnologiyalar BMB-lərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Məhz kompüterləşdirmə BMB-lərin inkişafında əsas tendensiyadır. Kompüterləşdirmə fond və istiqraz bazarlarında əsas yeniliklərin əsasını təşkil edir. Beləliklə, bazarda qiymətli kağızlarla ticarətin yeni sistemləri və alətləri meydana çıxır. Maliyyə bazarlarında maliyyə xidmətlərinin keyfiyyəti və onların diversifikasiyası, qlobal texnoloji dəyişikliklərə tələbat artır. Belə dəyişikliyin digər üstünlüyü törəmə maliyyə alətləri ilə əməliyyatların həcmində əhəmiyyətli dərəcədə artmasının mümkünlüyüdür.

Nağd və ya depozit şəklində saxlanılan vəsaitlərin qiymətli kağızlara köçürülməsi prosesi kimi sekuritizasiya da BMB-lərin inkişafında mühüm tendensiyadır. Sekuritizasiya müxtəlif səbəblərdən yaranmışdır. Bunlardan biri də istehsalın və kapitalın mərkəzləşdirilməsi və təmərküzləşməsinin artmasıdır. İkinci səbəb iqtisadiyyatın maliyyə və real sektorlarında iri şirkətlərin təsirinə artmasıdır. Sekuritizasiyaya maliyyənin likvidliyi də təsir göstərmişdir. Son zamanlar beynəlxalq bazarlarda səhm və istiqraz emissiyası ilə ifadə olunan borclanmaların payı artmışdır. Bu həm də kreditlərin arxa plana keçdiyinin təsdiqidir.

BMB-lərin inkişafında əsas tendensiya rəqəmsallaşmadır. Məlumdur ki, dünya iqtisadiyyatı kapitalın, pul vəsaitlərinin və törəmə maliyyə alətlərinin aktiv hərəkəti prosesləri ilə xarakterizə olunur. Müasir iqtisadiyyatın belə yüksək mobilliyi bir çox cəhətdən İKT-nin tətbiqi və geniş yayılması ilə izah olunur. Maliyyə bazarlarının rəqəmsallaşması müasir maliyyə sisteminin digər aspektlərinin formalaşmasında müəyyənədi amilə çevrilib. Bazar iştirakçıları arasında ani məlumat mübadiləsinin mümkünlüyü sayəsində qlobal maliyyə sistemində dövlətlərin və qitələrin bazarlarının qloballaşması və beynəlmilləşməsi prosesləri son dərəcə sürətlənmişdir. Eyni zamanda, bu proseslər qlobal iqtisadiyyat üçün ciddi risklər yaradır [4, s. 34]. Rəqəmsallaşma təkcə qlobal deyil, həm də istənilən müasir dövlətin maliyyə bazarının xarakterik xüsusiyyətidir. Müasir dünya artıq rəqəmsal daşıyıcılarda sənəd və mesajların kütləvi şəkildə ötürülməsinə, elektron imzanın və süni intellektin istifadəsinə uyğunlaşmışdır. Rəqəmsallaşma istənilən maliyyə bazarının subyektinin mövcud olması və onun çərçivəsində fəaliyyətinin reallaşdırıla bilməsi üçün əsas meyarlardan biridir. Qeyd edək ki, koronavirus pandemiyası maliyyə bazarlarında istifadə olunan rəqəmsal texnologiyaların inkişafına kifayət qədər müsbət töhfə verib.

Yeni rəqəmsal alətlərdən istifadə əməliyyatların həcmində və sürətinin artırılmasını nəzərdə tutur və bu alətlər maliyyə xidmətlərinin əlçatanlığını artırmağa, maliyyə bazarı iştirakçıları üçün xərcləri azaltmağa imkan verən platformadır [5, s. 36]. Rəqəmsal texnologiyaların BMB-lərdə istifadəsi xərclərin azaldılmasına, əməliyyatların sürətləndirilməsinə, açıqlığın və istifadənin asanlığına gətirib çıxarır. Eyni zamanda, rəqəmsal texnologiyaların inkişafı kibertəhlükələrin artması ilə müşayiət olunur ki, bu da maliyyə bazarı iştirakçılarından onları tez bir zamanda minimuma endirmək və ya daha yaxşısı, qarşısını almaq bacarığını tələb edir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi istehlakçıları cəlb etmək və onlara öz maliyyə planlaşdırmalarına kömək etmək üçün çoxsaylı imkanlar təqdim edir. Rəqəmsal texnologiyalar həmçinin istehlakçılara maliyyə məhsullarını müqayisə etməyə və hansı məhsullara investisiya qoyacağına qərar verməyə kömək edə bilər. Kreditvermə və maliyyələşdirmə əməliyyatlarında rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi əvvəllər əhəmiyyətli kredit bazarına daxil olmaqda çətinlik çəkmiş fiziki və hüquqi şəxslərə kreditlərin verilməsinə kömək edir. Böyük məlumatlar həmçinin kreditləşmə ilə bağlı riskləri daha yaxşı qiymətləndirməyə imkan verir.

Rəqəmsal texnologiyalar, həmçinin ticarət və investisiyalara daxil olmaq və asanlaşdırmaq

üçün yeni və ya daha yaxşı yollar yaratmaq üçün istifadə edilmişdir. Məsələn, birbaşa ticarət və investisiya platformaları həm institusional investorlar, həm də pərakəndə istehlakçılar üçün bazara çıxışı asanlaşdırır. Beləliklə, deyə bilərik ki, rəqəmsal texnologiyalar nəhəng hərəkətverici qüvvədir və geniş tətbiq sahəsinə malikdir. BMB-lərdə rəqəmsal texnologiyaların inkişafının bir çox tendensiyaları nəzərə alınır və onları maliyyə sahəsinə daxil etməklə tez bir zamanda istifadə olunur. Odur ki, rəqəmsallaşma BMB-lərin getdikcə ayrılmaz hissəsinə çevrilir.

Bu gün maliyyə bazarlarında müşahidə olunan tendensiyalar iştirakçıların və əməliyyatların konsentrasiyası ilə müşayiət olunur və buna görə də daimi monitoring və tənzimləmə tələb olunur. Tənzimləmə mexanizmi maliyyə bazarının vəziyyətinə, onun iştirakçılarının qəbul edilmiş standartlara uyğun davranışına nəzarəti təmin etməyə qadirdir. Maliyyə bazarının tənzimlənməsi prosesində mühüm məqam həm strategiyanın seçilməsi baxımından, həm də coğrafi mövcudluq faktoru ilə bağlı bütün bazar iştirakçılarının fəaliyyət azadlığına riayət edilməsidir.

Bu səbəbdən, qloballaşma prosesi milli mərkəzi bankların maliyyə bazarlarına nəzarət və təsir imkanlarını məhdudlaşdırır, onların pul siyasətinin effektivliyini azaldır. Sərhədlərin açıq olması, kapitalın yüksək hərəkətliliyi, siyasi, iqtisadi və digər proseslərə nəzarətin azalması kontekstində subyektlərin, fərdi və kollektivin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, səmərəli millətlərarası institutların və idarəetmə mexanizmlərinin yaradılması məsələsi ortaya çıxır [7, s. 36]. Potensialını reallaşdırmaq məqsədilə BMB-lər investisiyaları tarazlaşdırmaq və onları ən çox ehtiyac duyulan sektorlara yönləndirmək üçün qlobal miqyaslı tənzimlənməsi də tələb olunur. BMB-lərin rəvan işləməsi üçün onların fəaliyyətinin tənzimlənməsi də zəruridir. Həmin bazarların tənzimlənməsi siyasətinin reallaşdırılması zamanı qərarların qəbulu məqsədilə dünya iqtisadiyyatında baş verən tsiklik dəyişiklikləri və amillərin və potensial təhlükələrin bütün spektrini nəzərə almaq lazımdır.

BMB-lərin qloballaşması prosesində beynəlxalq maliyyə mərkəzləri (BMM) əsas rola malikdir. BMM qlobal maliyyə sisteminin elementi kimi kapitalın məkanda cəmlənməsi üçün əsas platformadır. Kapital bunun üçün əlverişli şərait olan yerdə cəmlənir. BMM - maliyyə əməliyyatlarının reallaşdırılması vəzifələri üçün iştirakçıların mürəkkəb əlaqələri kompleksidir. Əlaqələr maliyyə bazarı iştirakçılarının və digər ixtisaslaşmış təşkilatların geniş çeşiddə maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi mexanizmini formalaşdırmasında özünü göstərir. Qarşılıqlı bağlılıq iştirakçıların maksimum mənfəət əldə etmək və öz fəaliyyətlərini rasionallaşdırmaq istəyi ilə müəyyən edilir.

BMM-nin fəaliyyətinin mərkəzində maliyyə bazarı dayanır, onun inkişaf səviyyəsi mərkəzin rəqabət qabiliyyətini böyük ölçüdə müəyyən edir. BMM-nin fəaliyyətinin əsasını təşkil edən maliyyə qloballaşması milli iqtisadiyyata əhəmiyyətli təsir göstərir. İqtisadiyyat elmində bu gün maliyyə qloballaşmasının ölkələrin iqtisadi inkişafı üçün fayda və ya itkilərin üstünlük təşkil etməsi haqqında ümumi fikir yoxdur. Eyni zamanda, maliyyə qloballaşmasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi BMM-ni qəbul edən ölkənin iqtisadiyyatına təsirinin müəyyən edilməsində önəmli rol oynayır. Milli səviyyədə maliyyə qloballaşması daha çox kapital əməliyyatlarının liberallaşdırılması ilə əlaqələndirilir.

Nəticə

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, BMM geniş spektrli maliyyə xidmətlərinin göstərilməsini, əmənlərin investisiyalara çevrilməsini təmin etməklə, maliyyə vasitəçiliyinin prioritet funksiyasını reallaşdıran qlobal şəhər kimi müəyyənləşdirilə bilər:

– İqtisadi qloballaşmanın tərkib hissəsi olan beynəlxalq maliyyə qloballaşmasının ən mühüm xüsusiyyətləri ETT-nin iqtisadi inkişafa əhəmiyyətli təsiri, maliyyə sektorunun liberallaşdırılması, rəqabətin və kapitalın hərəkətliliyinin artması, birləşmə və satınalmaların, beynəlxalq maliyyə sisteminə risklərin görünməmiş şəkildə artması, milli iqtisadi sistemlər üçün iqtisadi nəticələrin aşkar uyğunsuzluğu və digərləridir;

– Müsbət və mənfi nəticələrinin nisbətinin daim dəyişdiyini vurğulamaq lazımdır;

– Ölkələr yeni şərtlərə uyğunlaşmaq və bu prosesin verdiyi imkanlardan yararlanmaq üçün qloballaşmanın çağırışlarına adekvat cavab verməlidirlər və s.

ƏDƏBİYYAT

1. Bağırov, M. Azərbaycanca davamlı inkişafın təmin edilməsində Mərkəzi Bankın rolunun qiymətləndirilməsi. Naxçıvan Universiteti, Elmi əsərlər, 2020. № 3, – s.9-17.
2. Mürşüdlü F. Maliyyə qloballaşması: geoiqtisadi zəmin və nəticələr. “Geostrategiya” jurnalı, Noyabr - Dekabr 2018, № 06 (48), –s.25-28
3. Namazov, V.F. Müasir maliyyə bazarlarının ticarət infrastrukturunun əsas inkişaf istiqamətləri: törəmə maliyyə alətləri üzrə ticarət. Audit 3 (2020), Cild 29, –s.74-83.
4. Razy, S.B. Global Financial Market Trends / S.B. Razy // . – 2020. No. 1(32), – p. 33-37.
5. Гордеев, К.В. Цифровизация финансовых рынков: проблемы и перспективы / К.В. Гордеев // Вопросы российского и международного права. – 2021. – Т. 11, № 1А, – с. 35-41.
6. Коновалова, М.Е. Мировой рынок ценных бумаги тенденции его развития / М.Е. Коновалова, О.Ю. Кузьмина, Л.В. Левченко // . – 2018. № 121, – с. 58-61.
7. Назарова, Е.В. Глобализация финансовых рынков: содержание и тенденции развития / Е.В. Назарова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Экономика. – 2016. № 4, – с. 32-40.
8. Орлова, О.Ю. Современный процесс финансовой глобализации и проблемы развития национальных финансовых рынков / О. Ю. Орлова // . – 2014. № 16, – с. 142-147.
9. Рябичева, О.И. Мировые финансовые рынки в условиях глобализации / О. И. Рябичева // . – 2016. № 5, – с. 124-128.
10. Федореенко, А.О. Мировой финансовый рынок в условиях глобализации мировой экономики / А.О. Федореенко // . – 2015. № 43, – с. 24-27.

Туркан Гамлет гызы Набиева
Докторант кафедры «Мировая экономика» Бакинского
Государственного Университета
E-mail: tnabiyeva23@gmail.com

Анализ процессов глобализации международных финансовых рынков

Резюме

Цель исследования – в статье проводится анализ процессов глобализации международных финансовых рынков в нынешних условиях.

Методология исследования – состоит из общеизвестных экономических методов - анализа, синтеза, сравнения и обобщения. Одновременно учтен ряд методологических подходов разных учёных-исследователей по проблемам развития и глобализации международных финансовых рынков.

Практическое значение исследования – отражено в возможности подготовки более действенных мер и механизмов по совершенствованию процессов глобализации международных финансовых рынков с учетом глобальных трансформаций.

Результаты исследования – предложен ряд рекомендаций и инструментарий по эффективности процессов глобализации международных финансовых рынков.

Оригинальность и научная новизна исследования – в статье на основе анализа процессов глобализации международных финансовых рынков сформированы более современные научно-методологические подходы по совершенствованию основных механизмов процесса глобализации международных финансовых рынков. Обосновано глубокое изучение и принятие адекватных мер по совершенствованию действующих механизмов финансовой системы Азербайджана в контексте процессов глобализации международных финансовых рынков.

Ключевые слова: международные финансовые рынки, глобализация, процессы глобализации, влияние глобализации, глобализация финансовых рынков, особенности финансовых рынков, приоритеты развития экономики.

*Turkan Hamlet Nabieva
Doctoral student of the Department
of "World Economics" of
Baku State University
E-mail: tnabiyeva23@gmail.com*

Analysis of globalization processes of international financial markets

Summary

The purpose of the research is to analyze the processes of globalization of international financial markets in the current conditions.

Research methodology - consists of well-known economic methods - analysis, synthesis, comparison and generalization. At the same time, a number of methodological approaches of various research scientists on the development and globalization of international financial markets are taken into account.

The practical significance of the research is reflected in the possibility of preparing more effective measures and mechanisms to improve the processes of globalization of international financial markets, taking into account global transformations.

The results of the research - a number of recommendations and tools on the effectiveness of the processes of globalization of international financial markets are given in the end of the article.

Originality and scientific novelty of research - on the basis of an analysis of the processes of globalization of international financial markets has formed more modern scientific and methodological approaches to improve the main mechanisms of the process of globalization of international financial markets. A thorough study and adoption of adequate measures to improve the current mechanisms of the financial system of Azerbaijan in the context of the processes of globalization of international financial markets is justified.

Key words: *international financial markets, globalization, globalization processes, globalization influence, globalization of financial markets, peculiarities of financial markets, economic development priorities.*